

RESPECTAREA INVIOLABILITĂȚII PERSOANEI AFLATE ÎN AREST LA ETAPA URMĂRIII PENALE

Elena Moraru, doctor în drept, conferențiar universitar
Universitatea Agrară de Stat din Moldova

Abstract: Individual freedom and security are one of the most sensitive and complex values of the human being who, along with other fundamental rights, play an important role in a democratic society. With the development of society, the requirements for the organization and activity of law enforcement bodies increase. The practical activity of persons and bodies competent in the fight against crime is unimaginable without the application of measures of criminal prosecution. The procedural measures are aimed at the proper conduct of the criminal proceedings by achieving its immediate purpose, respectively, the timely and complete finding of the facts that constitute crimes, so that any person who has committed a crime is punished according to his guilt and an innocent person should not be held criminally liable.

Keywords: measures of coercion in criminal proceedings, pre-trial detention, human rights, freedoms.

Rezumat: Libertatea individuală și siguranța persoanei reprezintă una dintre cele mai sensibile și complexe valori ale ființei umane care alături de alte drepturi fundamentale ocupă un rol important în cadrul unei societăți democratice. Odată cu dezvoltarea societății cresc cerințele înaintate față de organizarea și activitatea organelor de ocrotire a normelor de drept. Activitatea practică a persoanelor și organelor competente în luptă împotriva criminalității, este neînchipuită fără de aplicare a măsurilor de constrângere procesual penală. Prin intermediul măsurilor procesuale se urmărește buna desfășurarea a procesului penal prin atingerea scopului imediat al acestuia, respectiv, constatarea la timp și în mod complet a faptelor ce constituie infracțiuni, astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspunderea penală.

Cuvinte-cheie: măsurile de constrângere procesual penală, arestul preventiv, drepturile, libertățile omului.

JEL: K14, K40

Introducere

Pornind de la faptul că în Republica Moldova, drepturile și libertățile omului sunt declarate valori supreme. În procesul penal acestea pot fi limitate la maxim. În scopul realizării sarcinilor ce stau în fața procesului penal, uneori este nevoie de a recurge la aplicarea diferitor măsuri de constrângere atât în privința persoanei acuzate, cât și în privința altor persoane (parte vătămată, martor), de a stabili anumite fapte ce țin de viața privată a persoanelor. Din aceste motive, în cadrul procesului penal se creează un sistem de pârghii care ar proteja de la o limitare nejustificată a drepturilor, libertăților și demnității persoanei.

Libertatea este o valoare socială promovată, dezvoltată și ocrotită de normele juridice, în sensul că personalitatea omului își găsește afirmarea prin libertățile consacrate și asigurate de ordinea de drept. Libertatea mai înseamnă și că individul trebuie să suporte consecințele acțiunilor sale, libertatea și responsabilitatea fiind inseparabile. Trebuie subliniată distincția între libertate ca atribut al ființei umane și libertatea ca drept fundamental al persoanei. Sub primul aspect libertatea are în vedere posibilitatea de mișcare a persoanei, ea însoțind toate manifestările sociale ale acesteia și fiind inclusă în noțiunea de inviolabilitate a persoanei. Sub cel de-al doilea aspect, libertatea apare ca un ansamblu de drepturi consacrate în primul rând prin Constituție, dar și prin alte reglementări juridice.

Respectarea drepturilor, libertăților și demnității umane constituie un principiu care se bazează pe un complex de norme și exprimă obligația organelor statale de a respecta drepturile, libertățile și demnitatea umană la îndeplinirea acțiunilor procesuale și luarea deciziilor. Limitarea temporară a drepturilor și libertăților persoanei, și aplicarea de către organele competente a măsurilor de constrângere față de ea se admite numai în cazurile și în modul strict prevăzut de lege. Mai mult ca atât, organele statului sunt obligate să ia toate măsurile necesare pentru protecția fizică și morală, a demnității persoanelor participante la proces sau a rudelor acestora.

Rezultate și discuții

În această manieră, problema dată determină relațiile între organele statului și indivizii participanți la proces, în așa fel încât primele sunt obligate să respecte drepturile și demnitatea ultimilor, iar aceștia din urmă dispun de un complex de mijloace legale de a se apăra împotriva acțiunilor și deciziilor organelor de stat dacă acestea le încalcă drepturile. Aceste mijloace legale, deseori sunt numite și garanții procesuale. Garanțiile procesuale penale a drepturilor participanților la proces sunt niște mijloace diverse după conținut stabilite de normele procesuale penale, care în totalitatea lor asigură persoanelor participante în cadrul procesului, posibilitatea realizării drepturilor care le este pusă la dispoziția lor. Problema garanțiilor procesuale este una mai complexă decât ar părea la prima vedere.

Libertatea persoanei reprezintă o valoare socială, organele judiciare având obligația respectării întocmai a tuturor dispozițiilor referitoare la realizarea ei. Atât, Constituția cât și Codul de procedură penală stabilește, că libertatea individuală și siguranța persoanei sunt inviolabile. Tot în contextul dat este necesar de menționat că, Constituția Republicii Moldova garantează fiecărui om dreptul la integritate fizică și psihică și interzice tortura, pedepsele sau tratamentele crude, inumane ori degradante. Legea Supremă a statului nu admite restrângerea acestor drepturi nici într-un caz. Interzicerea torturii și tratamentelor inumane ori degradante la nivel constituțional este un element important al asigurării, că o asemenea conduită interzisă nu va avea loc în jurisdicția statului.

Respectarea drepturilor, libertăților și demnității umane și inviolabilitatea persoanei se numără printre principiile generale ale procesului penal, stabilite în Codul de procedură penală. Această prevedere legală nu înseamnă, că sunt interzise măsuri de privare de libertate a persoanei, ci faptul că acestea sunt posibile în cazuri excepționale și în caz, că se aplică se supun unor reglementări riguroase, care stabilesc condițiile și temeiurile aplicării lor. În acest sens art.11 alin.(2) CPP al Republicii Moldova [1] stabilește că nimeni nu poate fi reținut și arestat decât în cazurile și modul stabilit de lege. Existența unor astfel de cazuri este dictată de necesitatea de a recurge la privarea de libertate pentru a se asigura realizarea scopurilor procesului penal și dreptului penal.

În această ordine de idei nu putem să nu menționăm, că legea procesual-penală obligă toate organele și persoanele participante la procesul penal să respecte drepturile, libertățile și demnitatea persoanei:

- în desfășurarea procesului penal nimeni nu poate fi supus la tortură sau la tratamente cu cruzime, inumane ori degradante;

- nimeni nu poate fi deținut în condiții umilitoare, nu poate fi silit să participe la acțiuni procesuale care lezează demnitatea umană; orice persoană reținută sau arestată trebuie tratată cu respectarea demnității umane;

- în timpul desfășurării procesului penal nimeni nu poate fi maltratată fizic sau psihic;

- sunt interzise orice acțiuni și metode care creează pericol pentru viața și sănătatea omului, chiar și cu acordul acestuia; persoana reținută, arestată preventiv nu poate fi supusă violenței, amenințărilor sau unor metode care ar afecta capacitatea ei de a lua decizii și de a-și exprima opiniile [2, 3].

Se consideră limitare de libertate orice situație în, care o persoană nu poate să se deplaseze liber fie din cauza, că i-a fost aplicată forța în acest sens (închiderea într-o celulă etc.) fie în urma unei

obligății legale de a se supune unor indicații făcute de organele competente, fără aplicarea forței. Privarea de libertate, arestarea, internarea forțată a persoanei într-o instituție medicală sau trimiterea ei într-o instituție educațională specială, precum și prelungirea acestor măsuri, se permit numai în baza unui mandat de arestare sau a unei hotărâri judecătorești motivate (art. 11 alin.(3) CPP RM) [1].

În vederea celor mai importante valori ale personalității umane pe primul loc se află dreptul la viață, acesta fiind urmat de dreptul la libertate. Din aceste considerente, organele de urmărire penală, instanța de judecată trebuie să analizeze, să investigheze și să compare de fiecare dată, gradul de necesitate a lipirii persoanei de libertate cu acea daună pe care ar urma, să o suporte partea vătămată, statul, societatea în cazul în care infractorul ar rămâne în libertate. În acest sens este binevenită opinia susținută de savanții I. Dolea, V. Zaharia și V. Rotaru, conform căreia „aplicarea arestării preventive va corespunde cerințelor legii atunci când, ținând cont de toate circumstanțele cauzei ce caracterizează fapta (inclusiv condițiile de viață și de educare, particularitățile minorului, atitudinea lui față de cele săvârșite, comportamentul ulterior), această măsură este unica posibilă [2, p.100].

Conform paragrafului 3, art. 5 al Convenției pentru Apărarea drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, orice persoană reținută sau arestată are dreptul de a fi eliberată până la examinarea cauzei de către instanța de judecată. Aflarea în libertate a persoanei atrase la răspundere penală presupune, de asemenea, pe lângă alte momente, și respectarea principiului prezumției de nevinovăție.

Conform opiniei autorului N. Jidovu „paragraful 3 al art. 5 din Convenția pentru Apărarea drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, se materializează un principiu important: libertatea este o regulă, iar lipsirea de libertate până la pronunțarea unei hotărâri judecătorești este o excepție strict reglementată. Vorba este despre un principiu de bază al oricărui proces penal, pentru că până la emiterea sentinței de condamnare persoana este considerată nevinovată” [3, p. 22].

Faptul, că arestul preventiv este una din cele mai severe măsuri preventive prevăzute de legislația procesual-penală este unanim recunoscută în literatura de specialitate. În rezultatul aplicării acestei măsuri, persoanele care au săvârșit infracțiune sunt lipsite de libertate și nu sunt în stare de a se eschiva de la urmărirea penală sau judecată sau de a-și continua activitatea criminală, sau de a împiedica desfășurarea procesului penal. Persoanele aflate sub arest preventiv se află „la dispoziția” organelor de urmărire penală și fără careva piedici ele pot fi aduse la necesitate și la timpul solicitat în fața organelor de urmărire penală sau instanță de judecată, pentru participării la acțiunile procesuale realizate în cauza penală. Deci, prin luarea acestei măsuri preventive este atins un spectru larg de obiective ale procesului penal [4, p. 45].

Autorul B. Filimonov afirmă că „după aplicarea arestului preventiv își încep activitatea factorii de influențare fizică și psihologică, aceștia fiind determinați de lipsirea de libertate cum ar fi izolarea de societate, pierderea bruscă a legăturilor cu mediul obișnuit de viață, încetarea activității de muncă, suferințele morale generate de arest, incertitudinea apăsătoare în legătură cu „deznodământul” cauzei etc.”[5, p.12].

Evidențiind calitățile negative ale arestului preventiv, autoarea E. Vasilieva, menționează că „severitatea acestei măsuri preventive se caracterizează nu numai prin volumul mare al drepturilor limitate ci și prin termenul lung de aplicare [6, p. 20]. Persoana supusă arestului preventiv în faza urmăririi penale și a examinării cauzei în judecată nu este acceptat de societate, statutul ei, inclusiv modul de viață, sfera de activitate, cercul de relații suferă mutații, de cele mai multe ori, iremediabile. Ea este lipsită de orice bunuri sociale. Consecințele negative ale aflării sub arest nu dispar totalmente chiar și după punerea în libertate” a persoanei judecate [4, p.50].

Este evident că, sesizând influența negativă a arestului preventiv asupra învinutului, inculpatului, suntem departe de ideea, că procesul penal ar putea să se lipsească de măsurile de constrângere procesual penală, și în special de măsura arestului preventiv. Arestul preventiv ca măsură de constrângere procesual penală este cunoscută legislațiilor tuturor statelor, precum și întregii

perioade de evoluție a statalității Republicii Moldova. În același timp, întotdeauna s-a reieșit din faptul că, luarea măsurii arestului preventiv urmează să aibă loc doar în cazuri excepționale[7, p.56].

La momentul de față organele de urmărire penală, instanțele de judecată nu au o imagine bine determinată, cristalizată asupra scopurilor și sarcinilor deținerii persoanei sub arest. Mai mult ca atât, în procesul activității instanțelor de judecată se menține tendința de a nu aplica măsura vizată în privința minorilor, ceea ce într-o anumită măsură diminuează eficiența luptei cu infracționalitatea [8,p.28]. Organele de urmărire penală, la rândul lor, în lupta cu infracțiunile care urmăresc preponderent o pronunțată tendință acuzatoare, obiectivul descoperirii infracțiunii, cu diminuarea, în același timp, a importanței apărării drepturilor și libertăților omului.

În acest context nu putem trece cu vederea opinia autorului A. Halicov conform căreia „scopul nu îndreptățește, dar numai determină mijloacele atingerii lui, moment în rezultatul căruia lupta contra criminalității nu poate fi realizată în condițiile încălcării drepturilor omului, adică de facto, prin provocare comiterii unei alte infracțiuni. Drept cauze ale aplicării ilegale a măsurilor preventive pot figura:

- aspirațiile și tendințele acuzatorii;
- lipsa cunoștințelor și a practicii de lucru;
- dorința „de a-și face o carieră”, precum și alți factori care pot lăsa o amprentă negativă asupra rezultatelor activității procesual penale” [8, p.35].

În contextul celor expuse suntem de acord cu opinia savantului Z. Enicheev, care susține că „asigurarea drepturilor omului este legată nemijlocit de executarea prevederilor legii. Stabilirea unui regim trainic al legalității în procesul aplicării măsurilor preventive este soluția de bază pentru soluționării problemelor acumulate”[5,p.25].

Dacă ne concentrăm asupra problemei supuse cercetării putem menționa, că arestarea preventivă realizează o constrângere de talie aproximativă cu pedeapsa închisorii, dar cu excepția, că izolează persoana bănuită de societate numai pe durata procesului penal. În literatura de specialitate ea este o măsură de prevenție provizorie aplicată în conformitate cu legislația de procedură penală în vigoare înainte de soluționare definitivă a cauzei celui învinuit, celui inculpat de săvârșirea unei infracțiuni și în scopul asigurării bunei desfășurări a procesului sau pentru a împiedica bănuitul sau învinuitul să se ascundă de urmărirea penală, de judecată ori de executarea sentinței [5,p.30].

Deci, măsura dată este o excepție de la prevederile constituționale, care preved că îngrădirea dreptului persoanei la libertate se poate face doar în cazuri expres prevăzute de lege și în mod limitativ. Aceasta presupune o izolare fizică a bănuitului, învinuitului minor de societate, adică deținerea lui în stare de arest în instituții special destinate pentru aceasta. Analizând conținutul art. 185 CPP al Republicii Moldova putem observa, că legiuitorul leagă direct posibilitatea aplicării arestului preventiv de statutul procesual al persoanei și de necesitatea existenței unor date veridice, care confirmă temeinicia bănuielii sau acuzării de săvârșirea unei fapte concrete prevăzute de legislația penală [1].

Suntem de acord cu opinia autorului Z. Enicheev, că prezența temeiurilor pentru arestul preventiv trebuie să fie confirmată prin materialele dosarului penal, prin informații care stabilesc cu certitudine faptul că bănuitul, învinuitul se va sustrage de la urmărirea penală sau judecată, că va împiedica desfășurarea procesului penal prin anumite forme. Aceste informații au un caracter pronostico-probator care oferă o concluzie asupra probabilității comportamentului al bănuitului, învinuitului sau inculpatului[5]. Informațiile de acest caracter pot fi obținute și din rezultatul efectuării actelor de urmărire penală sau a măsurilor speciale de investigație.

Aici trebuie de menționat, că nu este întotdeauna posibil de a obține informații care, ar putea indica direct asupra faptului că bănuitul sau învinuitul minor intenționează să se ascundă de la urmărirea penală sau instanța de judecată sau prezintă un risc iminent pentru securitatea și ordinea publică. Din păcate, în majoritatea cazurilor, organele de urmărire penală sunt nevoite să bazeze

necesitatea aplicării arestului preventiv pe careva informații care doar indirect ne pot indica asupra intențiilor bănuțitului, învinuitului sau inculpatului.

Concluzii

În concluzie am vrea să menționăm că, măsura preventivă se aplică nu în scopul reeducării și nu pentru a-i lăsa în memorie „o cicatrice” în rezultatul aplicării arestului preventiv, dar pentru a preveni ascunderea acestuia de la urmărirea penală, continuarea activității criminale, împiedicarea desfășurării procesului penal.

Dreptul la libertate și siguranță personală constituie unul dintre drepturile fundamentale ale omului. Totuși, acest drept nu este unul absolut. Autoritățile statului au dreptul de a priva persoanele de libertate în modul și în cazurile stabilite de lege, cu respectarea garanțiilor legale prevăzute pentru privarea de libertate. Arestarea preventivă constituie o măsură excepțională și se dispune doar atunci când se demonstrează, că alte măsuri nu sunt suficiente pentru a înlătura riscurile care justifică aplicarea arestării.

Datorită faptului, că prin luarea măsurilor preventive se aduce atingere dreptului fundamental al inviolabilității persoanei, legiuitorul a instituit garanții procesuale temeinice, care impun respectarea strictă a dispozițiilor legale ce permit aplicarea acestor măsuri. Drepturile și libertățile persoanei determină esența și conținutul legilor. Astfel, în primul rând, se prezumă stabilirea în legi a condițiilor pentru realizarea în cea mai mare măsură sau pe cât este posibilă, a drepturilor persoanei. În al doilea rând, se interzice de a adopta legi care limitează drepturile persoanei proclamate de Constituția Republicii Moldovei și de către normele dreptului internațional, care sunt o parte componentă a dreptului național.

Limitările drepturilor fundamentale trebuie, totuși să urmărească o rezonabilitate în ceea ce privește volumul acestora, cu asigurarea echilibrului între măsura încălcărilor și interesul social urmărit în cauză penală. Interesul social este determinat de prevederile art. 1 CPP RM, care exprimă scopul respectivei activități.

Literatura

1. Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova din 14.03.2003. În Monitorul Oficial Nr. 104-110 art. Nr. 447 din 12.06.2003
2. I. Dolea, V. Zaharia, V. Rotaru, *Raport de monitorizare. Respectarea drepturilor copiilor implicați în procesul de judecare a cauzelor penale*. Chișinău: Cartea Juridică, 62 p. (2012).
3. N. Jidovu, *Drept procesual penal*. Ediția a 2-a. București: C. H. BECK, 694 p. (2007).
4. *Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник*. Отв. редактор П. А. Лупинская. Москва: ЮРИСТЪ, 703 p.(2001).
5. З. Д. Еникеев, *Принципы применения мер пресечения по уголовным делам*. Уфа, 178 p. (1997).
6. Е.Г. Васильева *Меры процессуального принуждения*. Уфа: Башкирского Государственного Университета, 136 p. (2003).
7. V. Zubco, ș.a. *Protecția drepturilor omului la aplicarea măsurilor procesuale de constrângere*. Chișinău: ARC, 372 p. (2006).
8. А. Н. Халиков, *Вопросы соблюдения прав и свобод человека в деятельности следователя*. În: Проблемы правовой защиты общечеловеческих ценностей в современной России. Уфа, ч. 3. с.128, (2005).